

Kıbrıs Meselesinin Karikatüre Yansımaları: Akşam ve Milliyet Gazetelerinin 1955 Yılı Karikatürlerinin Analizi

Samet KAVOĞLU¹

Başvuru Tarihi/Submitted: 30.10.2024, Kabul Tarihi/Accepted: 10.03.2025

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Öz

Politik gündeme dair yorum ve analizlerin çizimler üzerinden yapıldığı bir mecra olan politik karikatüre, yazılı basında uzun yıllardır önem atfedilmekte ve çok sayıda gazetenin birinci sayfalarında yer ayrılmaktadır. Bu gücü nedeniyle literatürde de politik karikatür üzerine dikkate değer sayıda araştırma yapılmıştır. Fakat ilgili çalışmalar incelendiğinde araştırmaların ağırlıklı olarak iç politikaya odaklandığı görülmektedir. Millî meseleler olarak tanımlanabilecek dış politika konularını spesifik olarak inceleyen araştırma az sayıdadır. Kıbrıs sorununun resmî olarak Türkiye'nin öncelikli dış politika gündemlerinden biri olmaya başladığı 1955 yılına odaklanan bu çalışma, bulgularıyla alandaki ifade edilen boşluğu doldurma arayışındadır. Dönemin önde gelen gazeteleri Akşam ve Milliyet'in baş karikatüristleri Mustafa Eremektar ve Turhan Selçuk'un Kıbrıs konulu karikatürlerinin Rudolf Wittkower'in yorumlama yöntemiyle analiz edildiği çalışmada simge ve semboller üzerinden çok sayıda mesajlar verildiği tespit edilmiştir. Özellikle Yunanistan'ın dönemsel zayıflıklarının altı mizahı bir dille çizilmiş; Yunanistan'ın sonu kâbus olacak hayaller kurduğu vurgulanmıştır. Karikatüristlerin millî mesele olarak gördükleri Kıbrıs konusunda benzer bir duruş sergiledikleri ve millî kimliğin içeriği şekillendirdiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Politik Karikatür, Kıbrıs, Dış Politika, Türkiye, Yunanistan.

¹ Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, samet.kavoglu@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1585-9881

Reflections of the Cyprus Issue on Caricature: Analysing the Caricatures of Akşam and Milliyet Newspapers in 1955

Abstract

Political caricature, a medium in which comments and analyses on the political agenda are made through drawings, has been attributed importance in the print media for many years and has been allocated space on the front pages of many newspapers. Due to this power, a considerable number of studies have been conducted on political cartoons in the literature. However, when the related studies are analysed, it is seen that the studies mainly focus on domestic politics. There are few studies that specifically examine foreign policy issues that can be defined as national issues. This study, which focuses on the year 1955, when the Cyprus problem officially became one of Turkey's prioritized foreign policy agendas, seeks to fill this gap in the field with its findings. Analyzing the Cyprus caricatures of Mustafa Eremektar and Turhan Selçuk, the chief caricaturists of the leading newspapers of the period, Akşam and Milliyet, using Rudolf Wittkower's interpretation method, the study reveals that many messages were conveyed through symbols and icons. In particular, Greece's periodical weaknesses were underlined with humour and it was emphasised that Greece was dreaming of a nightmare. It was determined that the caricaturists took a similar stance on Cyprus, which they regarded as a national issue, and that national identity shaped the content.

Keywords: Political Caricature, Cyprus, Foreign Policy, Turkey, Greece.

JEL Kodu: Z00

Giriş

Sayfalarca yazı, saatlerce konuşmayla anlatılabilecek konuları birkaç kalem darbesiyle küçük bir görsel içinde anlatmaya yarayan karikatürler, toplumsal sorunları mizah ve hiciv yoluyla kamuoyu gündemine taşıyabilme potansiyellerinin keşfedilmesiyle birlikte yazılı basında müstesna bir yer kazanmış; uzun yıllar gazetelerin ağırlıklı olarak ilk sayfalarında yer bulmuştur. Mizahın en saf ve yoğunlaşmış dışavurum biçimi olan karikatürler (Güneş, 2011, s. 323), gazetelerde yazılı ve görsel içeriği pekiştirme noktasında önemli işlev görürken, özellikle sansür ve/veya otosansürün arttığı dönemlerde sözcüklerle ifade edilemeyen düşüncelerin okurlarla buluşmasına fırsat sunma işlevi görmüştür.

Alan yazınında da karikatürlerin ağırlıklı olarak güldürü ve politik karikatür olarak iki aks üzerinden incelendiği görülmektedir. Politik karikatürler de iç gündemler (iktisadi, siyasi, toplumsal meseleler) ekseninde ideoloji ve mülkiyet başlıkları altında analize tabi tutulmuştur. Karikatürlerin, uluslararası meseleler ve dış politika konularındaki rolü alan yazınında inceleme konusu yapılmamıştır.

Bu çalışmada Türkiye'nin günümüzde en önemli dış politika gündemlerinin başında gelen Kıbrıs'ta, EOKA terör örgütünün kurulduğu, Rumların ayrılıkçı hareketlerinin ve Türklere yönelik mezalimin artış eğilimine girdiği 1955 yılında Londra Konferansı'na kadar geçen dönemde (01.01.1955- 07.09.1955) yayımlanan Kıbrıs konulu karikatürler mercek altına alınmaktadır. Dönemin tiraj bakımından üst sıralarda yer alan iki gazetesi olan Akşam ve Milliyet gazetelerinin çizerleri Mustafa Eremektar ve Turhan Selçuk'un karikatürleri Wittkower'in yorumlama yöntemi ile analize tabi tutulmaktadır.

Araştırmada aşağıdaki sorulara cevaplar aranmaktadır;

1. Eremektar ve Selçuk'un Kıbrıs Sorunu temalı karikatürleri semiyolojik, semantik ve teknik olarak okundunda hangi verilere ulaşılır?
2. Karikatüristler konuya dair nasıl bir politik duruş sergilemiştir?
3. Millî kimlik, içeriği etkilemiş midir? Etkilediyse nasıl etkilemiştir?

Kıbrıs Sorunu gibi uzun dönemli bir konuyu 1955 yılı özelinde, ulusal yazılı basın evreninin iki gazetesinin çizerleri üzerinden incelediği için zamansal ve örneklem boyutlarında sınırlılıklara sahip çalışma, karikatürler üzerinden dış politika okuması yaparak Türkçe alan yazınına zenginleştirme arayışındadır.

Kıbrıs Sorunu ve Türkiye - Yunanistan İlişkilerine Etkileri

Osmanlı Devleti tarafından 1571 yılında fethedilen Kıbrıs, 4 Haziran 1878'de İngiltere'ye "geçici" olmak kaydıyla devredilmiş; Osmanlı'nın I. Dünya Savaşına Almanya saflarında katılmasını bahane eden İngiltere, 5 Kasım 1914'te antlaşma hilafına hareket ederek adayı ilhak etmiştir (Balyemez, t.y.). Üç asırdan fazla Türk hâkimiyetinde kalan Kıbrıs'ta İngiliz yönetiminde de adanın iki etnik grubundan biri olarak dikkate değer sayıda Türk yaşamaya devam etmiştir. Adanın diğer etnik grubu olan Rumlar, 1931'den itibaren Yunanistan'la birleşme yönünde taleplerde bulunmuş, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Kıbrıs'ın "Elen" adası haline getirilmesi olarak ifade edilebilecek enosis kampanyasına hız vermişlerdir. Bu bağlamda Yunanistan da 1954'ten başlayarak 1958'e kadar Kıbrıs'ın self-determinasyonu amacıyla Birleşmiş Milletlere çeşitli başvurularda bulunsa da istediği yönde bir sonucu BM'den çıkaramamıştır (Dışişleri Bakanlığı, t.y.).

Türkiye ise Lozan Barış Antlaşması hükümlerine bağlı kalarak İngiltere egemenliğindeki Kıbrıs'ın "iç sorunlarına" müdahil olmama yönünde bir yaklaşım benimsemiş ve Atatürk dönemi, tek parti dönemi ve Demokrat Parti iktidarının ortalarına kadar bu yaklaşımını devam ettirmiştir. Kıbrıs Türk toplumuyla kültürel ilişkilerin yoğun olduğu bu süreçte siyasal aktörler, Kıbrıs Türklerini Türkiye'ye göçe özendirmek dışında bir girişimde bulunmamıştır (Babaoğlu, 2018, s. 323).

Türkiye ile kurulan ilişkilerin bozulmamasına dikkat eden Yunanistan'ın 1952'de NATO'ya üye olduktan sonra tutumunun değişmeye başlaması; Ankara (1953) ve Bled (1954) antlaşmalarının hilafına hareket ederek enosisi destekler adımlar atması (Balyemez, t.y.); Yunanlı Albay Grivas'ın 1955'te Kıbrıs'ta EOKA terör örgütünü kurması ve adada şiddet eylemlerinin artış göstermesi gibi gelişmeler Türkiye'yi Kıbrıs siyasetini değiştirmeye zorlamıştır.

İngiltere'nin, Kıbrıs'taki saldırıların kanlı bir boyut kazanmasını takiben üzerindeki yükü azaltmak veya sorumluluğu paylaşmak için Türk ve Yunan hükümetlerini Londra Konferansına davet etmesiyle (Zorbay, 2019, s. 258) Türkiye bir yandan sorunun içine çekilirken, diğer yandan geçmiş çekinceleri ortadan kaldıracak bir zeminin oluşmasını da fırsat olarak değerlendirmiştir.

27 Ağustos 1955'te İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın katılımıyla başlayan konferansta Yunanistan enosis planını savunurken, Dışişleri Bakanı Vekili Fatin Rüştü Zorlu başkanlığındaki Türk heyetinin tezi şu şekildedir (Yüksel, 2011, s. 106);

Lozan Antlaşması'nın 16. maddesi gereğince Türk Devleti, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan topraklar üzerinde hak iddia etmemeyi kabul etmiştir. Ancak, 30 ve 31. maddelerde Kıbrıs adasına özel bir statü tanınmıştır. Burada Türkiye, egemenlik hakkını sadece İngiltere'ye devrettiğini belirtmiştir. Türkiye'nin Ada üzerinde titizlikle durma nedeni, tarihi, coğrafi, etnik ve stratejik verilere dayanmaktadır. Ada, dört yüz yıla yakın süre Türklerin elinde kalmış, tarihte hiçbir zaman Yunan yönetiminde olmamıştır. Anadolu kıyılarına kırk, Yunanistan'a bin mil uzaklıktadır. I. Dünya Savaşı'na kadar Ada halkının çoğunluğunu Türkler oluşturmuştur ve hâlâ tapulu toprakların %60'ı Türklere aittir. Güvenlik bakımından da Türkiye için önemi büyüktür. Bu şartlar altında İngiltere, Türkiye'den aldığı bir toprağı, çağdaş Devletler Hukuku'na göre, Yunanistan'a devreder. Şu halde Yunanistan, Kıbrıs meselesinde Türkiye için muhatap bile değildir.

Özetle Türkiye mevcut statükonun devamını, mümkün olmaması durumunda adanın Türkiye'ye bırakılması tezini savunarak (Kaya ve Yeter, 2018, s. 215) Kıbrıs'ta tek taraflı bir çözümün olamayacağını dünya kamuoyunun da gündemine taşımış; sonuç alınamayacağı anlaşılan toplantıların sona ermesi gündemdeyken, Türkiye'de 6 Eylül 1955 tarihinde başlayan olaylar, toplantıları sonlandırmıştır (Kavoğlu, 2014, s. 10).

5 Eylül 1955 gecesi Selanik'te Atatürk'ün doğduğu ev ile Türk Konsolosluğu'nun olduğu bölgeye ses bombası atılması hadisesinin, 6 Eylül tarihli İstanbul Ekspres gazetesinin ikinci baskısında "Atamızın Evi Bomba ile Hasara Uğradı" manşetiyle duyurulması, siyasi tarihe "6/7 Eylül Olayları" olarak geçecek kitlesel hareketin kıvılcımını ateşlemiş, İstanbul ve İzmir'de Rumlar başta olmak üzere gayrimüslimlerin ev ve işyerlerine dönük saldırılar gerçekleşmiştir. Hükümet aynı gece İstanbul, Ankara ve İzmir'de sıkıyönetim ilan etmesine rağmen olayların bilançosu oldukça ağır olmuştur (Kavoğlu, 2013, s. 10-12).

Görüleceği üzere 1955 yılı Kıbrıs meselesinin Türk dış politikasının gündemine girmenin ötesinde Lozan Konferansı ile birlikte kırmızıçizgilerinden biri haline gelmiş; dâhili kamuoylarının da meseleyi sahiplenip iktidarlar üzerinde baskı oluşturmaya başladığı bir yıl olarak Türk-Yunan ilişkilerinin günümüzde de devam eden istikrarsız seyrinde dönüm noktası olmuştur. Bu nedenle çalışmada tarihsel süreçten anlamlı bir kopuş ve kırılım dönemi olan 1955 yılı karikatürlerine odaklanılmıştır.

Kıbrıs Meselesi Özelinde Politik Karikatür

Karikatürün iki temel türünden biri olan politik karikatürü açıklamadan önce karikatür kavramının tanımlanmasıyla sürece başlanması faydalı olacaktır. Erken modern İtalya'da belirgin bir sanat formu olarak ortaya çıkan karikatür, bu tür imgeleri üretmek için gereken abartma sürecine bir gönderme olarak yükleme, doldurma anlamına gelen İtalyanca *caricare* kelimesinden türemiştir. Çizim becerisini geliştirme egzersizinden toplumsal hicvin görsel bir biçimine dönüşen karikatürün gelişiminde grotesk ve ucubeliğe olan çağdaş hayranlık şekillendirici olmuştur. Annibale ve Agostino Carracci ile Ludovico tarafından Bologna'da çizim

becerilerinin çeşitli yönlerini keşfetmek için eğlenceli çizim egzersizlerini kullanan bir sanat akademisinin kurulması ve Annibale'in ölümünden sonra *Le Arti di Bologna* adıyla yayınlanan çizimleri, karikatürün gelişiminde kilometre taşları olarak ifade edilebilir. On yedinci yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise karikatür, özellikle Gian Lorenzo Bernini'nin çizimlerinde hicivsel bir hal almıştır (Cheng, 2024). Tarihsel seyri içerisinde karikatürün kavramsal derinliği artarken, tanımları da çeşitlenmiştir. En genel tanımıyla karikatür, "insan ve toplumla ilgili her tür olayı konu alarak abartılı bir biçimde veren, düşündürücü ve güldürücü resim" (sozluk.gov.tr, 2024) olarak ifade edilebilir. Yengin de sayfalar dolusu yazılıp-çizilip anlatılmak istenen fikirlerin basit ama önemli bir şekilde ele alınarak tek bir karede anlatılabilmesi olarak tanımladığı karikatürün önemli bir düşünce tarzı olduğunun altını çizmektedir (2011, s. 335). Tarihsel süreçte okuryazarlığın görece düşük olduğu dönemlerde, güçlü görsel anlatısıyla okuryazar olan, olmayan geniş kitleler için ideoloji ve simgelerin kaynaştığı ortak bir zemin oluşturması (Brummet, 2003, s. 57) karikatürün önemini arttırmıştır.

Güldüren, düşündüren ve eleştiren yapısıyla karikatür, siyasal, sosyal ve güncel hadiselerle dair mesajlarını mizahi anlatımla okuyucusuna aktarırken, amaç genellikle sistem eleştirisi yapmaktır. Bazı durumlarda ise sisteme hizmet eden bir araca dönüşebilmektedir (Aşlakçı ve Öztekin, 2021, s. 485).

İlgili tespitlerden hareketle, karikatürün odağının salt mizah olmadığı, mizahın çoğu zaman söylenemeyecek şeylerin ifade edilmesine imkân tanıyan bir araç olduğu belirtilebilir. Özellikle politik karikatürde mizahın belirginleşmesi ve anlamlandırılabilir olması için abartma, alay, dikotomi, gülünçlük, ironi, karşılaştırma, kişileştirme ve sürprizler gibi anlatı öğelerine ihtiyaç duyulduğu ve bu anlatı öğelerinin anlatının ait olduğu, içinde geliştiği kültürle doğrudan ilintili olduğu vurgulanmalıdır (Tellan ve Tellan, 2011, s. 990).

Sosyo-politik eleştiri ve yorum sunmak için stilistik teknikler, abartılı fizyonomik çarpıtma, metin ve imgelelerin kombinasyonu, mizah, sembolizm ve görsel metaforlar kullanan bir görsel hiciv formu olarak politik karikatürler (Mathur, 2021, s. 115), fikir ve sanat dergileri ile gazetelerde makaleler kadar ciddi, ağırbaşlı fikir ve felsefe yüklü bir mecraya dönüşmüştür (Özer, 1994, s. 3'ten akt. Aşlakçı ve Öztekin, 2021, s. 493).

Fakat bu dönüşümün zorlukları olduğu da belirtilmelidir. Uzun bir metinde fikirlerin, ideolojilerin, felsefi arka planın oluşturulması daha olanaklı iken aynı işlevin küçük bir görsel içerisinde sunulması görece daha zordur. Bu nedenle karikatürde karmaşıklığı basitleştirmek için yoğunlaştırma kullanılır. Örneğin bir siyasi lider, hatta tüm ulusal topluluk basit bir temaya veya nesneye indirgenebilir. Bu temalar tekrarlandıkları oranda daha etkili hale gelebilir. Bunun yanı sıra dramatizasyon, abartı ve alay da anlatının önemli unsurlarıdır (Dodds, 2010, s. 118-119).

Özellikle iktidarın işleyişini ve ifadelerini hem paradoksal bir şekilde somutlaştıran hem de altüst eden politik karikatürler bilgilendirici, ikna edici olmanın yanı sıra belirli bir yorumu ve eylem arzusunu iletmek için ortak bir okuyucu topluluğunun sağduyu anlayışlarından da yararlanabilmektedir. Bu nedenle neyin komik olduğu her zaman siyasi bir konudur. Örneğin yönetimi eleştirenler tarafından beğenilen bir karikatür, iktidar destekçileri tarafından saygısızca olduğu ve komik olmadığı gerekçesiyle kınanabilir. Bu nedenle karikatürlerin çoklu anlam ve etkileşim taşıma kapasitesine sahip olduğu belirtilmelidir (Dodds, 2010, s. 119-128).

Yansız olması beklenemeyecek, siyasal bir düşünce sahibi olan politik karikatürcünün verdiği mesajın siyasal bir yorum olduğu (Topuz, 1997, s. 12) düşünüldüğünde kimlikler, aidiyetler, ideolojiler vb. zeminlerde ayrışan toplulukların karikatüre farklı şekillerde yaklaşımları beklenen bir durumdur.

Gayesi sadece güldürmek olmayan (Selçuk, 1998, s. 14-15), gönderme yaparak tanımlama, gerçek ile kurgu arasında köprü görevi icra etme, hiciv, eleştirel bakış ve mecaz özellikleriyle (Karakaş ve Yılmaz, 2023, s. 106-107) politik karikatürün, muhalif mizahçının elinde tuttuğu patlamaya hazır bomba (Kamiloğlu, 2013, s. 166-167) olarak tanımlanması çoklu okumayla ilişkilendirilebilir.

Fakat çoklu okumaların belirli konularda istisna olduğu da görülmektedir. Zira mizahın güldürme, eğlen-dirme ve yergi işlevlerinin yanı sıra birlikteliği güçlendiren yönü de bulunmaktadır (Oğuzhan, 2011, s. 112;

Çimen ve Yüksel, 2017, s. 224). Politik mizahın birlikteliği güçlendirme işlevi, dar bağlamda ideolojik kamplaşmalar şeklinde tezahür ederken, geniş manada ulusal meselelerde birliği pekiştiren bir araca da dönüşebilir. Çalışmanın odağındaki Kıbrıs meselesi gibi dâhili kamuoyunun hassasiyetlerinin yüksek olduğu dış politika konularının karikatüre yansımaları da bu perspektiften değerlendirilebilir.

Araştırma dönemi ve örnekleme itibarıyla bu çalışma, Kıbrıs olaylarına Türkiye'nin doğrudan dahil olduğu 1955 yılını ve dönemin önde gelen iki gazetesinin karikatürlerini mercek altına alsa da 1974 öncesi adadaki Türklerin korunması, Barış Harekatı sonrasında ise statükonun korunması ve kazanılmış hakların geliştirilmesi mücadelesi yazar ve çizerlerin konuya ilgisini her daim canlı tutmuştur. İnternet arama motorlarında "Kıbrıs karikatür" anahtar kelimeleri girilerek yapılan aramalarda elde edilen karikatürden hareketle son çeyrek asırda Türkiye ve Kıbrıs'ın Avrupa Birliği süreçleri, Annan Planı ve referandum, Akdeniz'de kıta sahanlığı ve deniz yetki alanları, GKRY'nin silahlandırılması ve KKTC-Türkiye ilişkilerinin gelişimi gibi konuların önemli gündemlerin karikatüre konu edildiği görülmektedir.

Yöntem

Kıbrıs meselesinde, Kıbrıslı Rumlar ile Yunanistan'ın eylem ve söylemlerini konu alan 1955 tarihli Eremektar (Akşam) ve Selçuk (Milliyet) karikatürlerini inceleyen bu çalışmada karikatürler, Rudolf Wittkower'in (1955) yorumlama yaklaşımına göre analiz edilecektir. Akşam ve Milliyet gazeteleri dönemin tiraj bakımından önde gelen gazeteleri olmakla birlikte Eremektar ve Selçuk da dönemde ve sonrasında Türk karikatürüne iz bırakmış önemli çizerler olmaları nedeniyle örneklem olarak tercih edilmiştir.

Wittkower, sanat tarihçisi olmakla birlikte özellikle ikonografi ve ikonoloji konularına eğilmiş, 1955 yılında A.J. Ayer'in editörlüğünde kaleme alınan *Studies in Communication* adlı eserde yer alan *Interpretation of visual symbols in the arts* başlıklı çalışmasıyla iletişim araştırmalarında kullanılabilecek bir yorumlama yaklaşımı ortaya koymuştur. Görsel simgeleri suret anlamı, tema anlamı, anlamda çeşitlilik ve ifade anlamı olmak üzere dört başlıkta analiz eden Wittkower'in yaklaşımından hareketle incelenen karikatürlerde, kültürel ve dönemsel süreçleri inceleme pratiğinin içine alan bir yaklaşımla semantik ve simgesel çözümlemeler yapılacak; simge ve/veya semboller aracılığıyla yapılan atıf ve göndermeler anlamlandırılacaktır.

Sanatta Görsel Simgelerin Yorumu adlı çalışmasında Wittkower'in yorumlama için gerekli olduğunu belirttiği dört başlıktan ilki olan suret anlamı (*Abbildungsbedeutung*), belirli ipuçlarının verilmesi halinde anlamın kolayca anlaşılabilirliği aşamadır. Bu noktada inceleme nesnesinin gösterge biçimi (*Zeichenform*), kavramsal yönünden soyutlanmadığı; tasarım, belirli alışkanlık dizileri ve gelenekle bütünleştiği oranda anlamın üretilebildiği belirtilmelidir. Aksi takdirde yorumlama ya mümkün olmayacak ya da yorumlarda çok-anlamlılık oluşacaktır. Wittkower'in, yorumlamada üzerinde durduğu ikinci unsur olan tema anlamını, suret anlamından ayırıştırırken anlamın kültür dairesi içerisinde oluşma pratiğine vurgu yapılmalıdır. Wittkower bu durumu, 11. yüzyıldan Değirmen Taşlı Melek (*Der Engel mit dem Mühlstein*) resmi üzerinden açıklamıştır. Kanatlı insan figürünün çok farklı anlamları (barış, ün, erdem vb.) olabileceğini belirten Wittkower, ilgili resimde bunun sadece melek olarak nitelendirilebileceğini, zira Hristiyanlıkta kanat ve halenin birlikte kullanımının meleği simgelediğini ifade etmektedir.² Bu nedenle temaların anlamını belirlemek için kuşaklar arası sözlü aktarım ve/veya yazılı belgelere ihtiyaç duyulmaktadır (akt. Ergüven, 1992, s. 104-105; Güder, 2012, s. 92).

Anlamda çeşitlilik, araştırmanın öznel riskler ihtiva eden adımlarında biridir. Wittkower'a göre görselleri anlamlandırabilmek için bir takım arka plan bilgilerine de sahip olunmalıdır. Örneğin Ganymed ve Tit-

2 Çizimdeki teolojik göndermeyi anlayabilmek için İncil'in Vahiy 18:21 bölümünde yer alan "Güçlü bir melek değirmen taşı büyüklüğünde bir taş alıp denize attı ve şöyle dedi: "Böylece büyük Babil kenti fırtınayla yıkılacak ve bir daha bulunamayacak" (Offenbarung 18,21, t.y.) ifadesi de bilinmelidir.

yus'u, Michelangelo'nun Tommaso dei Cavalieri'ye duyduğu platonik sevgi bilinmeden anlamlandırmak eksik ve/veya hatalı çıkarımlara yol açacaktır. İfade anlamı (*Ausdrucksbedeutung*) aşamasında ise ne yerine nasıl sorusu gündeme gelmektedir. Zira ne'ye gösterilen tepki nasıl'a bağlıdır. Daha açık bir ifadeyle "resme özgü gereçle eklemlenebilen resimsel ideaların "oluş"u (*genesis*) ve bununla ilgili karmaşık sürecin söz diliyle çözümlenme istemi" ifade anlamının ortaya çıkardığı sorundur. Üstelik "çoşkusal tepkiler[in], algılayanın ayırımına vardığından çok daha az bireysel" olduğu, modadan ahlak kurallarına kadar çok sayıda etmende olduğu gibi coşkunun da zaman ve mekândan soyutlanamayacağı görülmektedir. Bu nedenle anlama ile beğenme arasındaki ilişki da sorgulamaya açıktır. İzleyici anladığını varsayarak karikatürü beğendiğini beyan ederken, beğenilerine gerekçeler de uydurabilir (Ergüven, 1992, s. 105-106; Güder, 2012, s. 92-93).

Wittkower'ın görsel simgeleri yorumlama yaklaşımını esas alan bu çalışmada, verilerin analizinde, Tetens'in karikatür analiz tablosunu, Streicher'in politik karikatür unsurlarıyla harmanlayan Güder'in (2012) inceleme pratiği tercih edilmiştir. Siyasal iletişimde politik mizahı, Semih Balcıoğlu karikatürleri üzerinden inceleyen Güder, Tetens'in üç aşamalı karikatür analiz tablosunun nesnel veriler üzerinden analize imkan tanıyan ilk iki adımını inceleme yaklaşımına dahil ederken, üçüncü aşamada yer alan "Sizin kişisel yorumunuz nedir? Karikatüristle aynı fikirde misiniz? Sizce karikatür ikna edici midir? gibi sübjektif değerlendirmelerin yerine sembol çözümlemelerden çıkan anlamları sentezleyip dönemsel okumalar yapma yaklaşımını benimsemiştir. Yorumlamalar da Streicher'in (1967), politik karikatürün teorik analizi için gerekli olduğuna işaret ettiği unsurlar (karikatürün kendisi, karikatürist, karikatürün kullanıldığı dönem ile toplumsal yapının anlaşılması) ekseninde yapılmıştır.

Çalışmada da, Tablo 1'de ayrıntılı olarak yer verilen sorular çerçevesinde 01 Ocak 1955 tarihinden Londra Konferansının sonuçsuz olarak dağıldığı 07 Eylül 1955 tarihine kadar Akşam ve Milliyet gazetelerinin baş karikatüristleri tarafından çizilen ve birinci sayfada yayımlanan toplam 10 adet karikatür analize tabi tutulmaktadır.

Tablo 1

Karikatür Analiz Basamakları

Adım	Sorular
Birinci Adım	Gösterilen nedir? Nasıl gösterilmiştir? 1) Karikatürde görünen nesne ve insanlar 2) Olay, hareketin tanımlanması 3) Ortam, olay yeri neresidir? Olay nerede ve ne zaman gerçekleşmektedir? 4) Karikatürist hangi anlatım tekniğini kullanmaktadır? Abartı, giydirme, yerleştirme, karakterin ebadı, yüz ifadesi, vücut dili, renk) 5) Başlık, önemli kelime, sayı ve ifade kullanılmış mıdır?
İkinci Adım	Mesaj Nedir? 6) Hangi nesne ve karakterler semboldür? 7) Sembollerin anlamı nedir? 8) Karikatüristin vermek istediği mesaj yorum nedir?
Üçüncü Adım	9) Mesajla, karikatürün yayınlandığı dönem ve toplumsal yapı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Karikatürlerde yer alan simge ve sembollerin tanımlanmasıyla başlanan analizde, ifade edilen simge ve sembollerin anlamlandırılması ve aralarındaki ilişki durumu sorgulanarak, çizerin vermek istediği mesaj tespit edilmeye çalışılmıştır. Dünyü, bugünün bakış açısıyla anlamlandırma yanılığısına düşmemek için karikatü-

rün yayımlandığı döneme ait iktisadi, siyasi ve toplumsal yapı bileşenleri analize dahil edilerek veriler anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Bu aşamada araştırmanın amacına uygun olarak aşağıda sıralanan araştırma soruları belirlenmiş ve bunların cevapları aranmıştır.

1. Eremektar ve Selçuk'un Kıbrıs Sorunu temalı karikatürleri semiyolojik, semantik ve teknik olarak okundunda hangi verilere ulaşılır?
2. Karikatüristler konuya dair nasıl bir politik duruş sergilemiştir?
3. Milli kimlik, içeriği etkilemiş midir? Etkilediyse nasıl etkilemiştir?

Türkçe alan yazınında politik karikatür incelemeleri mercek altına alındığında iç siyasi gündemler ile politik aktörlerin söylem ve eylemlerini hicveden karikatürleri analize odaklanan dikkate değer sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Buna mukabil çalışmanın kaleme alındığı dönemde Kıbrıs konulu karikatürleri inceleme nesnesi haline getiren araştırma tespit edilememiştir. Bu bağlamda Kıbrıs meselesi gibi hâlâ gündemde olan önemli bir konunun başlangıç noktası olarak tanımlanabilecek, konu özelinde çok sayıda politik ve toplumsal olayın yaşandığı 1955 yılında yayımlanan karikatürlerin incelenmesi anlamlıdır. İnceleme dönemi, çalışmanın kaleme alındığı dönemden 70 yıl önceki bir tarih olduğu için ulusal basın evreninin tamamına ulaşma ve tiraj tespit edebilme imkanı bulunmamaktadır. Bu nedenle örneklem tespitinde ulusal basın evreni içerisinde yer alıp arşivlerine kesintisiz erişim imkânı sunan gazeteler öncelenmiştir. Örneklem alınan Akşam ve Milliyet gazeteleri, dönemin önemli yayın organları, Eremektar ve Selçuk da dönemde ve sonrasında Türk karikatüründe iz bırakmış önemli çizerler oldukları için örneklem olarak tercih edilmişlerdir.

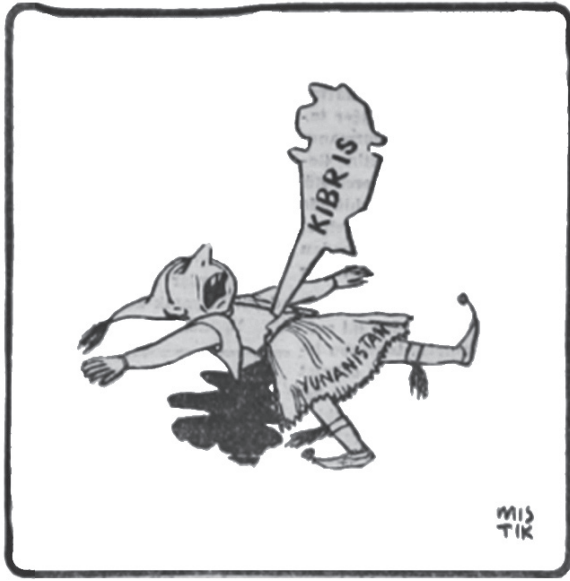
Çalışmada, veriler belirtilen kapsam ve sınırlılıklar içinde değerlendirilecektir. Yazılı basın evrenine genelleştirme ya da zamansal sınırlılıklarının (1955 yılı) ötesinde yorumlardan özellikle kaçınılmaktadır. Politik karikatür literatürüne dış politika eksenli yeni bir perspektif kazandırma arayışındaki çalışma, bulgu ve yorumlarıyla alanda yapılacak yeni çalışmalara ışık tutacak öncü bir araştırma olarak değerlendirilmelidir. Bu çalışma, kapsamı gereği etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Mustafa Eremektar'ın Kıbrıs Temalı Karikatürlerinin Çözümlemesi

Karikatürlerini "Mıstık" adıyla imzalayan 1930 İstanbul doğumlu karikatürist Mustafa Eremektar, mesleğe 1947'de Doğan Kardeş dergisinde çizer olarak başlamış; Yavrutürk, Milliyet Çocuk, Akbaba, Tef ve Dolmuş dergileriyle Son Posta, Akşam, Vatan, Cumhuriyet ve Yeni Sabah gazetelerinde çalışmıştır (Milliyet, 2000).

Araştırmanın inceleme dönemi olan 1955 yılında Akşam'ın birinci sayfasında yer alan karikatürlerinde Eremektar'ın iç siyasal gündemler, hayat pahalılığı, şehir hayatı gibi konuları ile Kıbrıs'taki gelişmeler gibi dış politika konularını da çizimlerine taşıdığı görülmektedir.

Mustafa Eremektar'ın Akşam'da yayımlanan 03.02.1955 tarihli karikatüründe (Şekil 1) göğüs bölgesine sivri bir cisim batan erkeğin kanlar içerisinde yerde yatar şekilde tasvir edildiği görülmektedir. Ölümcül yaralanmaya sebep olan cismin Kıbrıs haritası şeklinde çizildiği ve yaralanan kişinin de üzerindeki geleneksel kıyafetlerle Yunanlı olduğu anlaşılmaktadır. Çizimde sinekdoşlara ve kişi metonimilerine başvuran karikatürist, okurun çözümleme yapabilmesini kolaylaştırmak adına Kıbrıs ve Yunanistan sözcüklerini de karikatür içerisinde kullanmıştır. Dönemin Yunanistan Tarım Bakanı'nın "Ölüm Kadar Gerçek" başlıklı makalesinde Kıbrıslı Rumların isyan hareketlerine desteğini açıklamasına karşılık olarak çizilen karikatürde Kıbrıs'ın Yunanistan için ölümcül sonuçlar doğuracağı gösterilirken, Yunanlı tasvirinin özellikle fustanella üzerinden yapılması da dikkate değerdir. Kısa etek benzeri bir giysi olan, beyaz çorap ve ponponlu ayakkabılarla birlikte giyilen fustanella geleneksel bir Yunan kıyafeti olmakla birlikte dönemin düşünce iklimi içerisinde Türk toplumsal yapısı açısından etek ve ponponlu ayakkabı giyen erkek figürü gülünç addedileceğinden karikatürist tarafından bilinçli olarak seçildiği düşünülmektedir.

Gazetelerden: (Yunan Tarım Bakanı <ÖLÜM KADAR GERÇEK> adlı bir makale ile Kıbrıstaki isyan hazırlıklarını destekliyor.)

ÖLÜM KADAR GERÇEK...

Şekil 1. Ölüm kader gerçek karikatürü

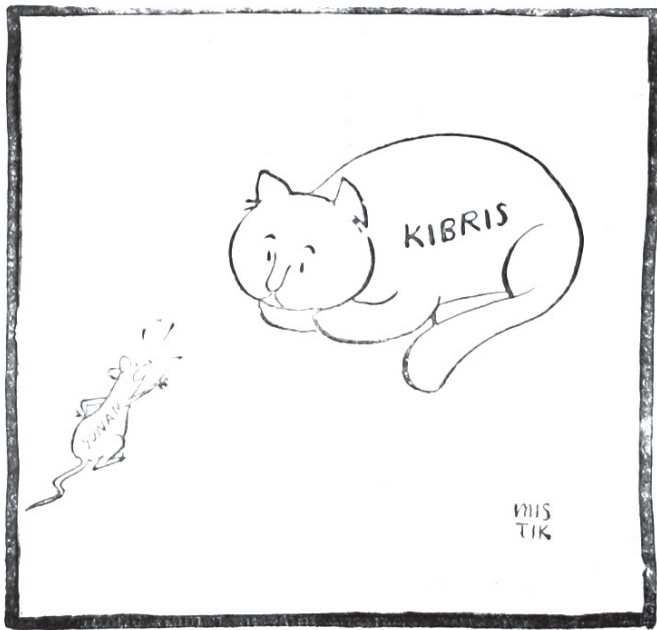
Gazetelerden. Yunanistan Kıbrısı almak için and içmiş!

İÇKİ CİNNETTİR

(Yeşilay)

Şekil 2. İçki cinnettir karikatürü

Mustafa Eremektar'ın 26.03.1955 tarihli karikatürü (Şekil 2) incelendiğinde, iki elinde içki şişeleri olan ve bunlardan birini içmekte olan bir erkek görülmektedir. Erkeğin üzerindeki kıyafetlerden Yunan olduğu, arkaya yatık postüründen ve ellerindeki şişelerden alkollü olduğu anlaşılmaktadır. Karikatürün altında yer alan "Yunanistan Kıbrısı almak için and içmiş!" ve "İçki cinnettir (Yeşilay)" yazılarıyla birlikte değerlendirildiğinde Eremektar'ın, dönem gazetelerinde yer alan Yunan söylemlerini, yüksek alkol tüketimine dayalı sarhoşluk etkisinde akli muhakemeden uzak beyanlar olarak yorumladığı görülmektedir.

Şekil 3. Kedi - fare karikatürü

Kitaplardan ithamlar
GÖLGE

Şekil 4. Gölge karikatürü

Akşam gazetesinde 02 Nisan 1955 tarihinde yayımlanan incelemeye konu üçüncü görselde ise bağırmakta olan küçük bir fare ve onu şaşkınlıkla ama sakince izleyen görece büyük bir kedi görülmektedir. Farenin üzerinde “Yunan”, kedinin üzerinde ise “Kıbrıs” yazmaktadır. Eremektar burada hem boyutlandırma hem de doğa halinde hayvanların davranış pratikleri üzerinden metalepsis olarak tanımlanabilecek göndermeler yapmaktadır. Yunanistan’ı sembolize eden farenin, Kıbrıs’ı sembolize eden kediden çok küçük olarak çizilmesi, Yunanistan’ın Kıbrıs meselesinde boyundan büyük bir işe kalkıştığını göstermek açısından orantılar üzerinden verilen güçlü bir göndermedir. Diğer taraftan doğa hali içerisinde kedilerin fareleri yiyeceği değerlendirildiğinde Yunanistan’ın oluşturduğu gürültünün şimdilik şaşkın ama sakin olan kediye (Kıbrıs’ı) bir noktada rahatsız edebileceği ve kedinin yaradılışının gereğini yerine getirebileceği mesajı çizginin içerisinde saklı olarak durmaktadır.

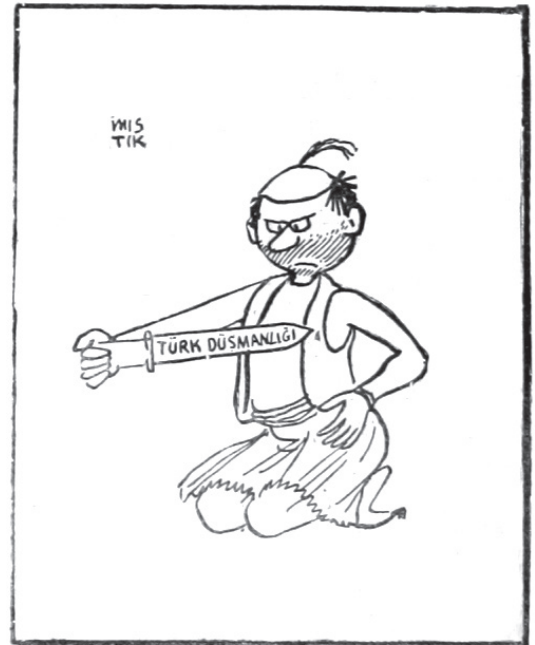
Şekil 4, Eremektar’ın incelemeye konu diğer karikatürlerine oranla daha fazla mitik göndermelerin olduğu bir çizimdir. Önde elinde zeytin dalı tutan, kanatları olan bir kadın görülürken, kadının kendisinden çok daha büyük gölgesi, elinde kılıç tutan Roma lejyonerine benzemektedir.

Eski Ahit’ten Yunan mitolojisine kadar çok sayıda antik anlatıda yer alan zeytin ağacı, barışın, bereket ve gücün, dinsel inanışlarda ise “günahlardan arınmış olmanın” sembolü olarak gösterilmiştir. Nuh Tufanının ardından bir güvercin tarafından Nuh Peygambere getirilen zeytin dalı ile yeniden başlangıç ve huzur dönemine geçiş betimlenirken, Yunan mitolojisinde ise tanrıça Athena ile deniz tanrısı Poseidon arasındaki mücadeledede mızrağını zeytin ağacına çeviren Athena’nın galip gelmesi anlatısı üzerinden zeytin dalı önem atfedilen bir sembole dönüştürülmektedir. Bu nedenle Yahudi ve Hristiyan geleneklerinde zeytin ağacı sürekli bir sulh sembolü olmuştur (Ersoy, 2007, s. 24; Çakır, 2013, s. 63; Küçükkömürler ve Ekmen, 2015, s. 812).

İncelemeye konu kadın görselinde bir diğer husus da semavi dinlerde melek tasvirinde yer verilen kanatlılardır. Özellikle Hristiyanlıkta kilise sanatı içerisinde resim ve heykellerde sıkça kullanılan kanatlı melek figürleri ile günahsız olma hali vurgulanmaktadır. Son olarak gösterenin kadın olarak seçilmesi, kıyafette sade ve beyaz renk tercihiyle de bu durum pekiştirilmiştir. Kadının Avrupalı tarzda çizilmesi de yine tanımlayıcı referans olarak okunmalıdır.

Burada karikatüristin, Batılı ve Hristiyan değer kodlarına gönderme yaparak kendisini Avrupalı, barış yanlısı, suçsuz ve günahsız gösteren Yunanistan’ın duruşunu arka plana yansıyan gölgesi üzerinden okumayı salık verdiği görülmektedir. Burada da yine batılı tarihsel imgelere yer veren çizer, Roma ordusunun paralı askerleri lejyonerlere benzettiği gölgede dönemin tarihsel gelişmeleriyle örtüşen göndermelerde bulunmaktadır. Çizimdeki gölgeye dair ilk olarak Yunanistan’ın görünenin aksine karanlık arka planda enosisin gerçekleşmesi için şiddet barındıran askeri yöntemleri desteklediği değerlendirilmesi yapılabilir. Bununla birlikte gölgenin aslından büyük resmedilmesi Yunanistan’ın kendisini olduğundan büyük gördüğü, lejyoner kıyafetiyle de dönemin muktedir batılı güçlerinin paralı askerine dönüştüğü okuması yapılabilir. Zira karikatürün yayımlandığı dönem Yunanistan’ın bir yandan Kıbrıs’ın “self-determinasyon” hakkını kullanması için konuyu Birleşmiş Milletler gündemine taşıırken, diğer taraftan da EOKA terör örgütünü organize etmesi için Albay Grivas’ı Kıbrıs’a gönderdiği dönemlere denk gelmektedir.

Eremektar’ın incelemeye konu son karikatürü ise şekil 5’te yer alan 10 Nisan 1955 tarihli Akşam gazetesinde yayımlanan çizimdir. Kılıç benzeri kesici ve delici bir cismi kalbine doğru götürmüş, dizlerinin üzerine çökmüş bir erkeğin tasvir edildiği karikatürdeki göstergeler incelendiğinde Eremektar’ın diğer karikatürlerinde olduğu gibi Yunan temsiline geleneksel kıya-

İNTİHARİ

Şekil 5. İntihar karikatürü

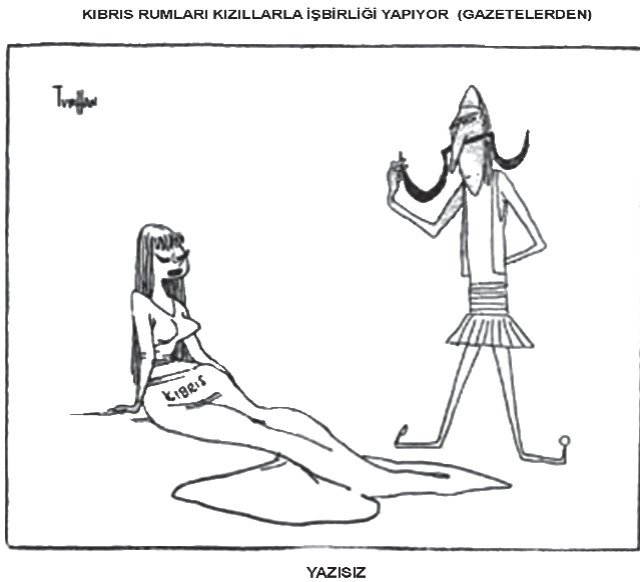
fetler üzerinden yapıldığı görülmektedir. Burada hem kimlik saptaması hem de kültürel kodlar üzerinden alaycı bir gönderme yapılmaktadır. Karikatürde yer alan kılıç üzerindeki “Türk düşmanlığı” ve alt ortada yer alan “intihar” kelimeleriyle de mesaj belirginleştirilmeye çalışılmaktadır.

Balkan Savaşı, I. Dünya Savaşı sonrası Anadolu ve Trakya’nın işgali, Kurtuluş Savaşı gibi savaşlarla dolu tarihsel yükleri geride bırakarak 1930 gibi görece erken bir dönemde Türk-Yunan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması’nı imzalayan; 1934 yılında Yunanistan Başbakanı Elefterios Venizelos’un Atatürk’ü Nobel Barış Ödülü’ne aday göstermesi (Çakmak, 2008) ile daha ileri bir boyuta taşınan Türk-Yunan ilişkilerinde, İtalya ve revizyonist Bulgaristan tehditlerinin ortadan kalkmasını takip eden süreçte Kıbrıs gündemiyle gerilimler yaşanmıştır. Karikatürist de buna göndermede bulunarak Türkiye düşmanlığı yapmanın Yunanistan’ı güçsüzleştirerek bölgesel risklere açık hale getireceğini ve üreteceği sonuçların Yunanistan için hayati riskler üreteceğini işaret etmektedir.

Turhan Selçuk’un Kıbrıs Temalı Karikatürlerinin Çözümlemesi

1922 yılında Muğla’nın Milas ilçesinde doğan Turhan Selçuk, babasının mesleği gereği Anadolu’nun birçok şehrinde yaşamış, ilk karikatürünü de lise yıllarında Adana’da Türk Sözü gazetesinde yayımlatmıştır. Akabinde İstanbul’da Kırmızı Beyaz ve Şut spor dergilerinde, Akbaba dergisinde ve Tasvir gazetesinde karikatürist ve ressam olarak çalışmış; 1948-1949’da Aydede’nin baş çizeri olmuştur. 1949’da Yeni İstanbul gazetesinde baş çizerlik görevini üstlenen Selçuk, Yeni Gazete ve Akşam’ın ardından, 1953 yılında Milliyet gazetesinde çalışmaya başlamış ve 1954 sonunda gazetenin baş karikatüristi olmuştur (Uştuk, 2023).

Araştırmamızın inceleme dönemi olan 1955 yılında Milliyet’in birinci sayfasında yer alan karikatürlerinde Selçuk’un iç siyasal gündemler, hayat pahalılığı, inkılaplar, şehir hayatı gibi konuların yanı sıra Mısır ve Suriye’nin Sovyetlerle yakınlaşması ve Kıbrıs’taki gelişmeler gibi dış politika konularını da çizimlerine taşıdığı görülmektedir.

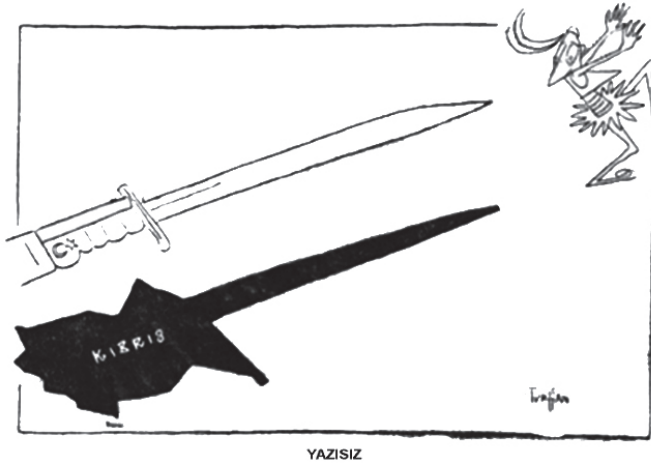
Şekil 6. Yazısız karikatürü - 1

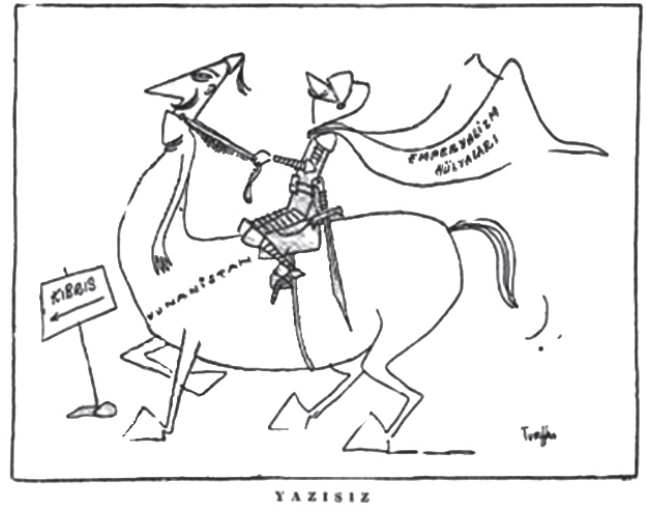
Şekil 7. Allah versin karikatürü

Milliyet gazetesinde yayımlanan 30 Temmuz 1955 tarihli karikatürde (Şekil 6) Selçuk, yerde oturan bir denizkızı ile ayakta durup bıyıklarını buran bir erkeği çizerken çok sayıda tarihsel ve kültürel göndermelerde de bulunmaktadır. Eremektar'a benzer şekilde Selçuk'un da Yunan figürünü tanımlarken etek, beyaz çorap ve ponponlu ayakkabılardan oluşan geleneksel Yunan kıyafeti olan fustanellayı tercih ettiği görülmektedir. Bu durum kültürler arası farklılıklar dikkate alındığında alaycı bir gönderme olarak değerlendirilebilir. Üzerinde Kıbrıs yazan kadın figürünün denizkızı/siren olarak tasviri ise Yunan mitolojisine bir göndermedir. Güzellikleri ve büyüleyici şarkılarıyla denizcileri kendilerine çeken sirenler, gemilerin kayalıklara çarpmalarına neden olur. Homeros'un da belirttiği üzere sirenlerin ezgileri öylesine etkileyicidir ki, dinleyenleri ölüme doğru sürükler (Alsan, 2024, s. 671). Karikatür, "Kıbrıs Rumları kızılalarla işbirliği yapıyor" üst yazısıyla birlikte değerlendirildiğinde "kızıl" ifadesinin kavramsal olarak komünizmi ve jeopolitikte ise SSCB'yi ifade ettiği düşünüldüğünde Kıbrıs Rumlarının sirenin (Kıbrıs) güzelliğinden ve güzel sesinden (Sovyetlerin söylemleri) etkilenen denizci gibi sonu felaket olan bir yola doğru gittiği mesajı verilmektedir.

İncelemeye konu yedinci görsel olan Selçuk'un 26 Ağustos 1955 tarihli karikatüründe Ege Denizi ve Akdeniz arasından, üzerinde Yunanistan yazan kara bir el uzanmakta ve uzanılan yerde somurtan suratı andıran bir çizim yer almaktadır. Karikatürün üst kısmında "Yunanistan Kıbrıs'ı istiyor", alt tarafında ise "Allah versin!..." cümleleri bulunmaktadır. Karikatürün yayımlandığı dönemde Yunanistan'ın, adanın Rumlar lehine self-determinasyonu için BM'yi zorladığı, EOKA terör örgütünün kurulduğu ve Londra Konferansına giden süreçte Yunan siyasetçilerden karikatür üstünde yer verilen cümleye benzer açıklamaların geldiği değerlendirildiğinde görselin anlam yükü daha da belirginleşmektedir. Karikatür bu bilgiler ışığında incelendiğinde Yunanistan, Akdeniz'e doğru uzanan kara bir el olarak tasvir edilerek revizyonist politikalarıyla bölgedeki huzuru bozan, parmaklarındaki yamukluktan zayıflığı anlaşılan ve Kıbrıs'ı temsil eden yüz ifadesinden anlaşılacağı üzere niyetlendiği eylem hoş karşılanmayacak ülke olarak tanımlanabilir. Zira karikatürist de çizimin alt ve üst kısmında yer verdiği cümlelerle görselde verdiği mesajı desteklemektedir.

Şekil 8. Yazısız karikatürü - 2

Şekil 9. Yazısız karikatürü - 3

Selçuk'un 29 Ağustos 1955 tarihinde Milliyet gazetesinde yayımlanan karikatürü (Şekil 8) incelendiğinde kabzasında Ay Yıldız olan kınından çıkmış ve düşmana doğrultulmuş bir kılıç, kılıcın gölgesiyle örtülecek biçiminde bir Kıbrıs haritası ve kaçmakta olan bir erkek tasvir edilmektedir. 30 Ağustos Zafer Bayramı'ndan bir gün önce yayımlanan bu karikatür, milli duyguların da yoğunlaştığı bir dönemde Türk'ün kılıcının gölgesi adaya düştüğünde self-determinasyon ve ilhak söylemlerinde bulunan Yunanlıların korkarak kaçacakları şeklinde yorumlanabilir. Fakat ilgili dönemde Türkiye'nin tezinin Kıbrıs'ta statükonun devamından yana olduğu, Yunan tezlerini reddetmekle birlikte askeri seçeneği dillendirmediği belirtilmelidir. Bu neden-

le çizerin burada politik duruştan ziyade Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin faaliyetleri ve öğrenci hareketleriyle kamuoyu gündemine taşınan Kıbrıs meselesindeki sertlik yansılı görüşün de etkisinde kaldığı belirtilebilir.

Selçuk'un 30 Ağustos 1955 günü yayımlanan karikatüründe (Şekil 9) ise Kıbrıs'ı gösteren bir tabela, insan silüetli bir at, atın yularını elinde tutan ortaçağ şövalye zırhlı ve pelerini dalgalanan bir kişi resmedilmiştir. Karikatürist, çizimdeki anlamı pekiştirmek adına atın üzerine "Yunanistan", pelerinin üzerine de "emperyalizm hülyaları" yazmıştır. Burada zırhın şekli ve pelerinde yer alan ifadeden at üzerindeki kişinin İngiliz soylusu olduğu anlaşılabilir. Çizimdeki göstergeler üzerinden gösterilenlerin okuması yapıldığında da Yunanistan'ın Kıbrıs'a doğru gitmekte olduğu ama bunu kendi iradesiyle değil, onu yönlendiren İngiltere'nin etkisiyle yaptığı ifade edilebilir. Burada muhtariyet vererek çekildiği topraklarda etnik ve/veya dini gruplar arası çatışmaları körükleyerek, ilgili ülkelerin iç bütünlüğünü imkânsız hale getirirken, iktisadi, siyasi ve askeri kazanımlarını koruma arayışında olan İngiltere'nin Yunanistan'ı Kıbrıs'a doğru yönlendirdiği yorumu yapılabilir.

Şekil 10. Yazısız karikatürü - 4

Selçuk'un incelenen son çalışması olan 05 Eylül 1955 tarihli karikatüründe de Kıbrıs adasına doğru yüzmekte olan ve kuyruğunda "megali idea" yazan denizkızı/siren ve onun peşinden küçük ve yamalı bir kayıkla yetişmeye çalışan bir erkek resmedilmiştir. Burada da karikatürist, 30 Temmuz 1955 tarihli çizimine benzer biçimde Yunan mitolojisindeki sirene gönderme yapmaktadır. Okurun karikatürü yorumlarken bu bilgiye sahip olmadığı için yanlış çıkarımlar yapmaması adına da çizimin alt kısmına "Not: Yunan mitolojisinde adı geçen siren, yarı balık, yarı kadın olan ve denizcileri peşine takıp felakete götüren bir efsane yaratığıdır" şeklinde açıklayıcı bir metin eklemiştir. Şekil 10 bu çerçeveden analiz edildiğinde küçük ve yamalı kayıkla Yunanistan'ın ilgili dönemde iktisadi, siyasi ve sosyal alanda sorunlar yaşayan küçük bir ülke olduğu vurgulanmaktadır. Siren'in kuyruğunda yazan "Megali İdea" (Büyük Fikir) ise "Rumların yaşadıkları yerleri Yunanistan bayrağı altında birleştirme" amacını ifade etmekte olup, temel fikir "Bizans İmparatorluğu ile Pontus Rum Devleti'nin yeniden ihyası, Büyük Helen İmparatorluğu'nun kurulmasıdır" (Yalçın, 2017, s. 33). Selçuk, bu kavramı sirenin kuyruğuna yazmak suretiyle mitolojiden hareketle güçlü bir mesaj vermekte ve belirtilen zayıflıklarına rağmen bu hayalin peşinden koşan Yunanistan'ın, sirenin peşine takılıp ada kıyılarında yok olan denizciler (Bell, 1991, s. 400-401) gibi ölümcül bir sonuçla karşılaşacağını belirtmektedir.

Sonuç

Türkiye'nin, Kıbrıs sorununa resmi olarak taraf olduğu 1955 yılı Londra Konferansı'na giden süreçteki gelişmeleri, dönemin iki önemli gazetesi Akşam ve Milliyet'in baş karikatüristleri Eremektar ve Selçuk'un Kıbrıs konulu karikatürleri üzerinden analize odaklanan çalışmada, dış politikanın karikatürdeki izdüşümüne dair anlamlı bulgular elde edilmiştir. Türkçe alan yazınında spesifik olarak Kıbrıs meselesine odaklanan karikatür incelemeleri yapılmamış olması nedeniyle özgünlük arz eden çalışmanın bulguları, politik karikatür literatürüyle birlikte yorumlanabilir.

Bu bağlamda Eremektar ve Selçuk'un Kıbrıs konulu karikatürleri, çalışmanın kapsamı gereği tek temalı olmakla birlikte ilgili temayı tarihi, kültürel, reel politik gibi farklı konulara göndermeler yapan simgeler üzerinden işlemeye özen göstermişlerdir. Her iki karikatürist de çizimlerinin kahir ekseriyetinde Yunan figürünü fustanella giyen erkek olarak tanımlamak suretiyle hiciv ve abartı öğelerini ön plana çıkaran alaycı bir anlatı sunmuştur. Antik Yunan mitolojisine referansın siren ve zeytin dalı, dini göndermelerin melek kanatları, Avrupalı saldırganlığın lejyoner ve zırhlı şövalye kıyafetleri gibi simgelerle yapıldığı görülmüştür.

İncelemeye konu karikatürlerde, karikatüristlerin ikisinin de Kıbrıs konusunu millî bir mesele olarak gördükleri ve iç siyasi gündemde ayrışabilen çizerlerin ve örneklem gazetelerinin dış politikaya dair içeriklerinde benzer bir duruş sergiledikleri bulgulanmıştır. Yunanistan'ın dönemsel zayıflıklarının fare, çelimsiz vücut, yamuk parmaklar ve küçük yamalı kayıkla tasvir edilmesi, her iki karikatüristin de kılıç simgesi üzerinden Türkiye'nin gücüne gönderme yapması Kıbrıs konusunda birleşen bir politik duruşu göstermekle birlikte millî kimliğin, içeriği etkilediğinin de işareti olarak değerlendirilmektedir. Zira hem Eremektar'ın hem de Selçuk'un karikatürlerinde Yunanistan'ın zayıflıkları sıklıkla vurgulanırken Türkiye'nin ilgili dönemdeki güç kapasitesi ve dış konjonktür görmezden gelinmektedir. Türkiye'nin adaya dönük ilk sınırlı güç kullanımının, inceleme döneminden 9 yıl sonra 1964'te Erenköy'e dönük hava harekâtı olması, kapsamlı müdahalenin ise 1974 Barış Harekâtı ile gerçekleşmesi ifade edilen hususlarla ilişkilidir.

Özetle bu çalışmada, politik karikatürün bir bileşeni olan dış politika karikatürlerinde, iç politik gündem odaklı karikatürlerden ayrılan biçimde politik duruş farklılıklarının azaldığı ve millî kimliğin içeriği belirleyen temel unsura dönüştüğü sonucuna varılmıştır. Fakat araştırmanın zamansal ve örneklem sınırlılıkları çerçevesinde genellemeler yapmak hatalı sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle bu araştırma öncü bir çalışma olarak değerlendirilmeli ve dış politika eksenli karikatürler farklı konular, örneklem ve yöntemlerle sınanarak alan yazını geliştirilmelidir.

Kaynakça

- Alsan, Ş. (2024). Siren'in mitolojik, ikonografik ve sanat eserleri üzerine analizi: kültürel ve sanatsal bağlamda bir inceleme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 39, 670-694. doi:10.29000/rumelide.1470145.
- Aşlakçı, F. ve Öztekin, A. (2021). Siyasal söylem ve ideolojilerin gazete karikatürlerindeki üretilimi: 7 Haziran 2015 ve 1 Kasım 2015 genel seçimleri örneği. *İNİF E- Dergi*, 6(1), 485-508. doi:10.47107/inifedergi.885346
- Babaoğlu, R. (2018). Türkiye'nin Kıbrıs politikasının evriminde bir dönüm noktası: Londra Konferansı (29 Ağustos-6 Eylül 1955). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 18(36), 323-347. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cttd/issue/39883/473936>
- Balyemez, M. (t.y.). Kıbrıs Türktür Cemiyeti. *Atatürk Ansiklopedisi*. Erişim adresi: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ki-bris-turktur-cemiyeti/>
- Bell, R.E. (1991). *Women of classical mythology: A biographical dictionary*. New York and Oxford: Oxford University Press.
- Brummet, P. (2003). *İkinci meşrutiyet basınında imge ve emperyalizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cheng, S. (2024). *Caricature in early modern Italy*. Erişim adresi: <https://www.taylorfrancis.com/entries/10.4324/9780367347093-RE-RW216-1/caricature-early-modern-italy-sandra-cheng-kristen-poole-m%C3%B3nica-dom%C3%ADnguez-torres?context=rrorw>
- Çakır, E. (2013). Akademik dünyanın kentsel imgelerinden mitolojik simgelerine üniversite logoları. *Milli Folklor*, 97, 53-69. Erişim adresi: <https://millifolklordergisi.com/PdfViewer.aspx?Sayi=97&Sayfa=50>
- Çakmak, Z. (2008). Venizelos'un Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü'ne aday göstermesi. *Erdem*, 52, 91-110. doi:10.32704/erdem.2008.52.091
- Çimen, Ü. ve Yüksel, H. (2017). 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimleri bağlamında politik karikatürler: Sabah-Cumhuriyet ve Akit gazeteleri örneği. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 30, 221-239. Erişim adresi: https://johschool.com/?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=561331975_9.%20Cimen,%20221-239.pdf&key=24892
- Dışişleri Bakanlığı (t.y.). Kıbrıs meselesinin tarihçesi, BM müzakerelerinin başlangıcı. Erişim adresi: https://www.mfa.gov.tr/ki-bris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa
- Dodds, K. (2010). Popular geopolitics and cartoons: Representing power relations, repetition and resistance, *Critical African Studies*, 2(4), 113-131. doi:10.1080/20407211.2010.10530760
- Ergüven, M. (1992). *Yoruma doğru*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ersoy, N. (2007). *Semboller ve yorumları*. İstanbul: Dönence Yayınları.
- Gaste Arşivi (t.y.). *Akşam gazetesi arşivi*. Erişim adresi: <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam>
- Güder, F.Z. (2012). *Siyasal iletişimde politik mizah: Örnek çalışma: Semih Balcıoğlu'nun Güle Güle İstanbul karikatürlerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Güneş, A. (2011). Mizah dergilerinde ve sanal sohbet dilinde otosansür. Ö. Barlı ve D. Tellan (Ed.), *Gülmenin Arkeolojisi ve Medyada Mizah Olgusu: Ulusal İletişim Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (s. 323-331). Erzurum: Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Kamiloğlu, Z. (2013). Penguen dergisinden hareketle Türk karikatür tarihinde mizahın saldırı işlevi. *Milli Folklor Dergisi*, 98, 165-173. Erişim adresi: <https://www.millifolklordergisi.com/PdfViewer.aspx?Sayi=98&Sayfa=162>
- Karakaş, A.V. ve Yılmaz, M. (2023). Birleşik Krallık dergisi The Week'te yayınlanan Rusya-Ukrayna savaşı'na dair karikatür temsilleri. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 21(1), 100-120. doi: 10.33688/aucbd.1254592
- Karikatür (2024). *Türk Dil Kurumu* Güncel Türkçe Sözlük içinde. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/?ara=karikat%C3%BCr>
- Kavoğlu, S. (2014). 6/7 eylül olaylarının gündem belirleme yaklaşımı çerçevesinde incelemesi. Samet Kavoğlu (Ed.). *Teoriden Uygulamaya Siyasal İletişimi* içinde (s. 3-24). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kaya, Y. ve Yeter, B. (2018). Demokrat Parti döneminde Kıbrıs sorunu. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 215-229. doi:10.32709/akusosbil.407564
- Küçükkömürler, S. ve Ekmen, Z. (2015). *Barışın simgesi zeytin ve Anadolu kültürü*. Erişim adresi: <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/KÜÇÜKKÖMÜRLER-Saime-EKMEN-Zeynep-BARIŞIN-SİMGESİ-ZEYTİN-VE-ANADOLU-KÜLTÜRÜ.pdf>

- Mathur, S. (2021). Political caricatures and negotiation of the literary. *Image [e] Narrative*, 22(3), 115-125. Erişim adresi: <https://www.imageandnarrative.be/index.php/imagenarrative/article/view/2779/2236>
- Milliyet (t.y.). *Milliyet gazete arşivi*. Erişim adresi: <https://gazetearsivi.milliyet.com.tr/>
- Milliyet (2000, 30 Mart). *Kısa... kısa...* Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/the-others/kisa-kisa-5326005>
- Offenbarung 18,21 (t.y.). *Bibleserver* içinde. Erişim adresi: <https://www.bibleserver.com/LUT/Offenbarung18%2C21>
- Oğuzhan, Ö. (2011). Hoca bir gün modernitenin ruhuna el fatiha okur. Ö. Barlı ve D. Tellan (Ed.), *Gülmenin Arkeolojisi ve Medyada Mizah Olgusu: Ulusal İletişim Kongresi Bildiri Kitabı* içinde (s. 95-112). Erzurum: Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Selçuk, T. (1998). *Grafik mizah*. İstanbul: İris Yayınları.
- Streicher, L.H. (1967). On a theory of political caricature. *Comparative Studies in Society and History*, 9(4), 427-445. Erişim adresi: <https://www.cambridge.org/core/journals/comparative-studies-in-society-and-history/article/abs/on-a-theory-of-political-caricature/7A8753E85519BB7F3100851AB9066470>
- Tellan, D. ve Tellan, T. (2011). Mizah, karikatür ve seri anlatı: Çocuk karakter kullanımı örneğinde ‘Tuğçe’. Ö. Barlı ve D. Tellan (Ed.), *Gülmenin Arkeolojisi ve Medyada Mizah Olgusu: Ulusal İletişim Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (s. 987-998). Erzurum: Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Topuz, H. (1997). *Başlangıcından Bugüne Dünya Karikatürü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Uştuk, H. (2023). Çizgisiyle Türk karikatüründe iz bırakan karikatürist: Turhan Selçuk. *Anadolu Ajansı*. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/portre/cizgisiyle-turk-karikaturunde-iz-birakan-karikaturist-turhan-selcuk/2842030>
- Wittkower, R. (1955). Interpretation of visual symbols in the arts. A.J. Ayer (ed.). *Studies in Communication* içinde (s.109-124). London: Secker & Warburg.
- Yalçın, E. (2017). Yunanların bitmeyen ideali: “Megali İdea”. *Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 33-48. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iisbf/issue/33561/368165>
- Yengin, D. (2011). İletişim aracı olarak karikatürde “komik şiddet” kullanımı. Ö. Barlı ve D. Tellan (Ed.), *Gülmenin Arkeolojisi ve Medyada Mizah Olgusu: Ulusal İletişim Kongresi Bildiri Kitabı* içinde (s.335-342). Erzurum: Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Yüksel, D.Y. (2011). İngiliz büyükelçiliği yıllık raporlarında Türkiye’de Demokrat Parti (1954-1957). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 79, 97-130. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aamd/issue/44070/543219>
- Zorbay, T. (2019). 6/7 eylül olaylarına TBMM ve kamuoyu tartışmaları çerçevesinde yeni bir bakış. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 99, 253-296. doi:10.33419/aamd.558023

Extended Abstract

Purpose: When academic research on political cartoons is examined, it is seen that domestic agendas (economic, political, social issues) are generally analyzed on the axis of ideology and ownership. The role of caricatures in national issues and foreign policy has not been analyzed in the literature. This study focuses on the year 1955, when the EOKA terrorist organization was founded in Cyprus, attacks against Turks increased and Turkey became a party to the problem with the London Conference. The first page caricatures of two opinion newspapers of the period (Akşam and Milliyet) on Cyprus are analyzed.

Answers to the following questions were sought in the research;

1. What data can be reached when Eremektar and Selcuk’s caricatures on the Cyprus Problem are read semiotically, semantically and technically?
2. What kind of political stance do the caricaturists take on the issue?
3. Did national identity affect the content? If so, how?

Design and Methodology: In this study, Eremektar (Akşam) and Selçuk (Milliyet) caricatures dated 1955, which deal with the actions and discourses of Greek Cypriots and Greece in the Cyprus issue, were analyzed according to Wittkower's interpretation approach. Based on Wittkower's approach, which analyzes visual symbols under four headings: the meaning of image, the meaning of theme, diversity in meaning and the meaning of expression, semantic and symbolic analyses were made in the caricatures analyzed with an approach that includes cultural and periodical processes in the analysis. The references made through icons and/or symbols were made meaningful.

In this study, which is based on Wittkower's approach to interpreting visual symbols, Güder's (2012) analysis practice, which blends Tetens' cartoon analysis table with Streicher's political cartoon elements, was preferred in the analysis of the data.

Within the scope of the research, a total of 10 caricatures drawn by the chief caricaturists of Akşam and Milliyet newspapers and published on the front page between January 01, 1955 and September 07, 1955, when the London Conference was dissolved without any result, were analyzed.

In the first step, the answer to what is shown in the caricature and how it is shown is sought. In the second step, the message of the caricature was questioned. In the last step, the answer to whether there is a meaningful relationship between the message and the period and social structure in which the caricature was published was sought.

Interpretations were made on the basis of the elements Streicher points out as necessary for the theoretical analysis of political cartoons (the cartoon itself, the caricaturist, the period in which the caricature was used and the understanding of the social structure).

Findings: The study yielded significant findings on the projection of foreign policy in caricatures. Although Eremektar and Selçuk's caricatures on Cyprus have a single theme due to the scope of the study, they have taken care to process the relevant theme through symbols that refer to different issues such as historical, cultural and realpolitik. Both caricaturists present a sarcastic narrative that emphasizes satire and exaggeration by defining the Greek figure as a man wearing fustanella in the vast majority of their drawings. It was observed that references to ancient Greek mythology were made with sirens and olive branches, religious references with angel wings, and European aggression with symbols such as legionaries and knights in armor. It was found that both caricaturists regarded Cyprus as a national issue and that the caricaturists, who differed on the domestic political agenda, displayed a similar stance in their foreign policy content. Greece's periodic weaknesses were depicted with a mouse, a frail body, crooked fingers and a small patched boat. Both caricaturists made reference to Turkey's strength through the symbol of the sword. It is emphasized that hostility against Turks will have heavy costs for Greece. In the caricatures, perspectives that favor Turkey, are confrontational, and defend the thesis that the Turks will be victorious in a possible war were identified. While this shows a unified political stance on Cyprus, it is also a sign that national identity affects the content. In both Eremektar's and Selçuk's caricatures, Greece's weaknesses are frequently emphasized, while Turkey's power capacity and the external conjuncture in the relevant period are ignored.

Research Limitations: The study has two limitations in terms of temporal and sampling dimensions. The temporal limitation is to examine an issue such as the Cyprus problem, which continues to this day, through caricatures published between January 01, 1955 and September 07, 1955. The findings of studies examining different time periods may vary. In this study, the caricatures of the chief cartoonists of Akşam and Milliyet newspapers on Cyprus were analyzed. Although Akşam and Milliyet newspapers are important newspapers of the period, they cannot reflect the universe. The findings of the study are meaningful within these limitations.

Implications: This study focuses on foreign policy cartoons as a component of political cartoons. It was concluded that in foreign policy cartoons, differences in political stance diminished and national identity became the main element determining the content, in contrast to caricatures focused on domestic political agenda. Although the stylistic differences of the cartoonists are evident, it is seen that they frequently resort to satire and exaggeration in the representation of the 'other'. However, making generalizations within the framework of the temporal and sampling limitations of the study may lead to erroneous results. Therefore, this research should be considered as a pioneering study and the literature should be developed by testing foreign policy-oriented cartoons with different topics, samples and methods.

Originality/Value: This is the first study to examine the Cyprus problem, which has been analyzed from various perspectives by different disciplines in the literature, through political cartoons. The study is unique as it is the first study that analyzes political cartoons with a foreign policy focus in the Turkish literature. This study, which aims to bring a new foreign policy-oriented perspective to the political cartoon literature, should be considered as pioneering research that will shed light on new studies in the field with its method, findings and interpretations. The literature should be improved with new studies.